

Γιώργος Σταμάτης, *Θεωρία της Αξίας και της Υπεραξίας*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σελ.189

Γιώργος Σταμάτης, *Υπεραξία και Κέρδος*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σελ.88

Στα βιβλία του *Θεωρία της Αξίας και της Υπεραξίας* και *Υπεραξία και Κέρδος*, ο Γιώργος Σταμάτης αποδεικνύει ότι η μαρξική θεωρία της αξίας, της υπεραξίας και του κέρδους αφενός δε θεμελιώνεται στην επίλυση του προβλήματος των αξιών σε τιμές παραγωγής και αφετέρου δεν ανατρέπεται από τους ισχυρισμούς της σύγχρονης νεορικαρδιανής θεωρίας, σύμφωνα με τους οποίους πηγή του κέρδους είναι το υπερπροϊόν. Παράλληλα, ενώ θέτει τα γραμμικά συστήματα παραγωγής ως πλαίσιο ανάλυσης, αναδεικνύει ταυτόχρονα ορισμένα σημαντικά και εργενή όριά τους.

Όσον αφορά τη δομή των βιβλίων, πρόκειται για ένα σύνολο διαφορετικών αυτοτελών εργασιών. Το *Θεωρία της Αξίας και της Υπεραξίας* χωρίζεται σε δύο μέρη, καθένα εκ των οποίων αποτελείται από τρεις εργασίες. Το *Υπεραξία και Κέρδος* αποτελείται από οχτώ εργασίες, οι έξι από τις οποίες θέτουν ζητήματα που, αν και ως ένα βαθμό τίθενται και στο *Θεωρία της Αξίας και της Υπεραξίας*, έχουν αυτοτελή και περιεκτικότερο χαρακτήρα. Στη συνέχεια προβαίνουμε σε ειδικότερη ανάπτυξη αυτών των εργασιών αρχίζοντας με τις εργασίες που εμπεριέχονται στο *Θεωρία της Αξίας και της Υπεραξίας*.

Στην πρώτη εργασία ο συγγραφέας αποδεικνύει ότι στη γενική περίπτωση σε

ένα σύστημα παραγωγής που χρησιμοποιεί ομοιογενή εργασία οι τιμές παραγωγής ενδέχεται να είναι μηδενικές, αρνητικές και απροσδιόριστες ενώ οι αξίες, καίτοι θετικές, είναι ωστόσο μη μονοσήμαντα προσδιορισμένες. Στη βάση αυτών αποδεικνύει ότι στη γενική περίπτωση δεν μπορεί να υπάρξει μια αμφιμονοσήμαντη σχέση μεταξύ των τιμών παραγωγής και των αξιών. Εκθέτει επίσης και την άποψη ότι η ομοιογενής εργασία που χρησιμοποιείται από τον Marx πρέπει να νοείται όχι ως μια πραγματικά υπάρχουσα εργασία, αλλά ως ένα τέχνασμα που καθιστά δυνατό στο νου να κατανοεί ότι οι πολυδιάστατες εργασίες που χρησιμοποιήθηκαν στην παραγωγή ενός εμπορεύματος μετασχηματίζονται σε μονοδιάστατη-αφηρημένη εργασία. Εκθέτει επίσης και τη θέση ότι, επειδή οι τιμές παραγωγής ενδέχεται να είναι αρνητικές, έπεται ότι οι μαρξικές τιμές παραγωγής δεν πρέπει να εκλαμβάνονται ως εκφράζουσες τις τιμές αγοράς —αφού οι τελευταίες είναι πάντα θετικές—, αλλά να θεωρούνται ένα στάδιο της οικονομικής ανάλυσης στο οποίο δείχνεται ότι τα εμπορεύματα, καίτοι είναι προϊόντα εργασίας, εμφανίζονται ως προϊόντα του κεφαλαίου.

Η δεύτερη και η τρίτη εργασία αποτελούν κριτικές στη λεγόμενη «New Solution». Εδώ ο Σταμάτης αποδεικνύει ότι η εν λόγω προσέγγιση, χωρίς να το αντιλαμβάνεται, προϋποθέτει ότι οι τιμές είναι ανά-

λογες των αξιών. Πιο συγκεκριμένα, ενώ η προσέγγιση της new solution θεωρεί α) ότι πραγματεύεται τιμές που δεν είναι ανάλογες των αξιών, των τελευταίων οριζόμενων ως των ποσοτήτων των άμεσων και έμμεσων ομοιογενών εργασιών που εισήλθαν στην παραγωγή των εμπορευμάτων, και β) ότι η ποσότητα της άμεσης και έμμεσης ομοιογενούς εργασίας που εισήλθε στην παραγωγή του καθαρού προϊόντος κατανέμεται στα εμπορεύματα που αποτελούν το καθαρό προϊόν στη βάση των τιμών, και ως εκ τούτου, αν οι τιμές αποκλίνουν από τις αξίες, κατανέμεται με διαφορετικό τρόπο από ό,τι αντιστοιχεί στις αξίες, στην πραγματικότητα είτε *προϊποθέτει* ότι οι τιμές είναι ανάλογες των αξιών είτε ότι οι πραγματικοί μισθοί, το καθαρό προϊόν και το υπερπροϊόν έχουν την ίδια σύνθεση. Συνεπώς, τα συμπεράσματα που εξάγονται από αυτή δεν έχουν γενική ισχύ, αλλά ισχύουν μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Στα πλαίσια αυτής της εργασίας ο Σταμάτης κάνει και μια γενικότερη κριτική. Δείχνει ότι η new solution δεν είναι σε θέση να προσδιορίσει το ύψος της εργασίας που, όπως ισχυρίζεται η ίδια, ανακατανέμεται στα επιμέρους εμπορεύματα με βάση τις τιμές. Κι αυτό γιατί οι τιμές δεν εκφράζουν μια και μόνη συγκεκριμένη ανακατανομή των ενσωματωμένων στα εμπορεύματα ποσοτήτων εργασίας, αλλά άπειρες ανακατανομές. Το τελευταίο σημαίνει όμως ότι οι τιμές δεν μπορούν να αποτελούν έκφραση μιας συγκεκριμένης ποσότητας εργασίας, αλλά έκφραση άπειρων διαφορετικών ποσοτήτων εργασίας.

Στην πρώτη εργασία του δεύτερου μέρους ο συγγραφέας αναλύει ορισμένες βασικές έννοιες και ιδιότητες των γραμμικών συστημάτων παραγωγής, όπως π.χ. τις έννοιες της παραγωγικής και της προσοδοφό-

ρας τεχνικής. Στη συνέχεια αποδεικνύει ότι, στα πλαίσια των προσοδοφόρων τεχνικών που χρησιμοποιούν ομοιογενή εργασία, το κέρδος είναι θετικό όχι μόνο όταν το υπερπροϊόν έχει θετικές ή θετικές και μηδενικές συνιστώσες, αλλά και σε περιπτώσεις που το τελευταίο έχει και αρνητικές συνιστώσες. Αυτή όμως η διαπίστωση εκφράζει το εσφαλμένο της νεορικαρδιανής θεωρίας, κι αυτό γιατί η τελευταία προβλέπει ότι το κέρδος είναι θετικό επειδή το υπερπροϊόν είναι θετικό ή ημιθετικό. Ο Σταμάτης εξηγεί επίσης ότι στις τεχνικές σύνθετης παραγωγής οι αξίες των εμπορευμάτων αφενός δεν προσδιορίζονται μονοσήμαντα, αφετέρου υπάρχουν τεχνικές παραγωγής στις οποίες ο προσδιορισμός αυτός είναι αδύνατος. Επίσης δείχνει ότι και στην περίπτωση που οι τεχνικές είναι παραγωγικές απλής παραγωγής, η εργασία όμως ανομοιογενής, οι αξίες, οριζόμενες ως οι ποσότητες εργασίας που εισήλθαν στην παραγωγή των εμπορευμάτων, αποτελούν διανυσματικά (όχι μονόμετρα) μεγέθη. Στο σημείο αυτό εκθέτει την άποψη ότι ο Marx ξεκίνησε την ανάλυση του από την ανομοιογενή εργασία δείχνοντας ότι η ανταλλαγή των εμπορευμάτων διαμέσου του χρήματος οδηγεί στην εξομοίωση των ανομοιογενών εργασιών σε αφηρημένη εργασία. Ως εκ τούτου, οι αξίες των εμπορευμάτων είναι μονοδιάστατα και αυστηρά θετικά μεγέθη. Αυτές δε οι αξίες εκφράζονται στις τιμές των εμπορευμάτων. Στη συνέχεια, στη βάση αυτή, εξετάζει τη μαρξική άποψη ότι πηγή του κέρδους είναι η υπεραξία. Κατά την εξέταση αυτή διαπιστώνει ότι ένα θετικό κέρδος οδηγεί πάντα σε θετική υπεραξία και ότι θετική υπεραξία οδηγεί πάντα σε θετικό κέρδος. Επίσης καταλήγει στη διαπίστωση ότι το θεμελιώδες μαρξικό θεώρημα βασίζεται (ορθότερα: θα πρέπει να

βασίζεται) όχι απλώς στις τεχνικές συνθήκες παραγωγής, αλλά στο ότι ο παράγοντας εκείνος που παράγει τα εμπορεύματα είναι η εργασία.

Στη δεύτερη και στην τρίτη κατά σειρά εργασία του δεύτερου μέρους αναλύεται και πάλι το θεμελιώδες μαρξικό θώρημα και η κριτική που δέχθηκε από τη νεοοικονομική θεωρία. Η ανάλυση διεκπεραιώνεται τώρα όμως σε ένα γενικότερο πλαίσιο όπου η εργασία είναι πλέον ανομοιογενής. Σ' αυτό το πλαίσιο ανάλυσης διαπιστώνει εκ νέου ότι η νεοοικονομική θεωρία ισχύει μόνο για θετικά υπερπροϊόντα και όχι και για υπερπροϊόντα που περιέχουν και αρνητικές συνιστώσες. Διαπιστώνει όμως περαιτέρω ότι η μαρξική θεωρία ισχύει μόνο όταν υποθεθεί εκ των προτέρων ότι η υπεραξία είναι θετική. Αν η τελευταία επιπρόσθετη υπόθεση δεν εισαχθεί, τότε ενδέχεται να υπάρξουν και περιπτώσεις που το κέρδος είναι θετικό καιτοι η υπεραξία έχει και αρνητικές συνιστώσες. Αν και στην περίπτωση αυτή δεν είναι δυνατόν να θεμελιωθεί ούτε και η μαρξική θεωρία, ο Σταμάτης εκθέτει την άποψη ότι η μαρξική θεωρία εξακολουθεί να ισχύει γιατί α) ο Μαρξ έχει ορίσει τις αξίες διά της αφηρημένης εργασίας ως μονοσήμαντα και αυστηρώς θετικά μεγέθη και β) επειδή για τον Μαρξ ο παράγων που παράγει τα εμπορεύματα είναι η εργασία. Παράλληλες με αυτές τις δύο εργασίες είναι η δεύτερη, η τρίτη και η τέταρτη εργασία του *Υπεραξία και Κέρδος*, στις οποίες αναπτύσσονται εκ νέου το θεμελιώδες μαρξικό θώρημα καθώς και το θεώρημα των κοινών ιδιοτήτων δύο όμοιων μητρών με διαφορετικές διαστάσεις. Το τελευταίο αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία διεξάγεται η διερεύνηση του θεμελιώδους μαρξικού θεωρήματος όταν οι εργασίες είναι ανομοιογενείς.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε ειδικότερα στις εργασίες που εμπεριέχονται στο *Αξία και Κέρδος* εξαιρώντας τη δεύτερη, την τρίτη και την τέταρτη. Η εξαίρεση αυτή οφείλεται στο ότι, όπως παρατηρήσαμε προηγουμένως, τα ουσιαστικά ζητήματα που αναπτύσσονται σε αυτές αναπτύσσονται και στο *Θεωρία της Αξία και της Υπεραξίας*.

Στην πρώτη και στην έκτη εργασία ο συγγραφέας εξετάζει τη δυνατότητα ύπαρξης ενός κερδοφόρου συστήματος παραγωγής, το οποίο παράγει ένα υπερπροϊόν που περιέχει και αρνητικές συνιστώσες. Στην πρώτη εργασία το όλο ζήτημα εκτιθεται από την πλευρά του υπερπροϊόντος που παράγουν οι επιμέρους τομείς ενός δεδομένου κλειστού κερδοφόρου συστήματος παραγωγής. Το καθοριστικό στοιχείο της προσέγγισης αυτής συνίσταται στο ότι ένας επιμέρους τομέας μπορεί να κατανοηθεί και ως ένα επιμέρους σύστημα παραγωγής, το οποίο υπάρχει και αναπαράγεται λόγω των συναλλαγών του με τους άλλους επιμέρους τομείς του δεδομένου συστήματος παραγωγής, νοούμενων και αυτών ως αυτοτελών συστημάτων παραγωγής. Η έκτη εργασία πραγματεύεται το ίδιο θέμα διερευνώντας αυτή τη φορά ένα σύστημα παραγωγής που διενεργεί διεθνείς συναλλαγές. Κατασκευάζει δηλαδή ένα μοντέλο διεθνούς εμπορίου. Σ' αυτό το πλαίσιο ανάλυσης δείχνει ότι μια οικονομία μπορεί να καταναλώνει, να επενδύει ή ακόμα και να εξάγει και εμπορεύματα τα οποία δεν τα έχει παράγει η ίδια αλλά τα έχει αγοράσει από τις οικονομίες με τις οποίες συναλλάσσεται.

Στην όγδοη εργασία ο Σταμάτης ασκεί κριτική στην αντίληψη για την καπιταλιστική οικονομία που προάγεται από τα γραμμικά συστήματα παραγωγής. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη οι καπιταλιστικές οικονομίες είναι συστήματα παραγωγής εμπο-

ρευμάτων μέσω εμπορευμάτων. Η αντίληψη αυτή προκύπτει επειδή στα εν λόγω μοντέλα α) τα μέσα παραγωγής που χρησιμοποιήθηκαν κατά την παραγωγή του ακαθάριστου προϊόντος μιας οικονομίας θεωρείται ότι αναπαράχθηκαν και ως εκ τούτου αποτελούν μέρος του ακαθάριστου προϊόντος, β) το καθαρό προϊόν ορίζεται ως η διαφορά του ακαθάριστου προϊόντος και των φθαρέντων μέσων παραγωγής και γ) το πραγματικό ωρομίσθιο θεωρείται ότι αποτελείται από ένα μέρος του καθαρού προϊόντος. Σε αντίθεση με αυτή την αντίληψη, ο Σταμάτης εξηγεί ότι τα μόνα οικονομικώς σημαντικά δεδομένα που έχουμε σε σχέση με τα μέσα παραγωγής, το καθαρό και το ακαθάριστο προϊόν καθώς και το πραγματικό ωρομίσθιο είναι οι χρηματικές τιμές τους. Ως εκ τούτου, έπεται ότι η λειτουργία της καπιταλιστικής οικονομίας δεν παραπέμπει μόνο στις τεχνικές συνθήκες παραγωγής, αλλά πρώτα και κύρια στο χρήμα.

Στην έκτη κατά σειρά εργασία ο Σταμάτης εξηγεί ότι τα γραμμικά συστήματα παραγωγή προσδίδουν στη διαδικασία παραγωγής το χαρακτήρα μιας ενιαίας διαδικασίας. Αυτός όμως ο ενιαίος χαρακτήρας διασπάται αν ληφθούν ρητά υπόψη και οι ενδιάμεσες εκροές και εισροές. Εξηγεί επίσης ότι όταν η διαδικασία παραγωγής θεωρηθεί ως ενιαία διαδικασία, τότε το ακαθάριστο προϊόν δεν περιέχει άμεσα τα εμπορεύματα που αποτελούν τις ενδιάμεσες εκροές, αντιθέτως αν η παραγωγική διαδικασία διασπαστεί σε φάσεις που αφορούν την παραγωγή και τη χρήση των ενδιάμεσων εκροών, τότε, για να προκύψει το ακαθάριστο προϊόν, από την τελική εκροή πρέπει να αφαιρεθούν και οι ενδιάμεσες εκροές. Ένα περαιτέρω ζήτημα το οποίο διερευνά και το οποίο σχετίζεται με τις ενδιάμεσες εισροές είναι και οι έννοιες της έμμεσης

και της νεκρής εργασίας. Ο Σταμάτης εξηγεί ότι η νεκρή εργασία, η εργασία δηλαδή που ξοδεύτηκε σε προηγούμενες περιόδους, δεν ταυτίζεται με την έμμεση εργασία, με την εργασία δηλαδή που είναι ενσωματωμένη στα εμπορεύματα. Εξηγεί ότι η εργασία που παράγει τις ενδιάμεσες εισροές είναι μέρος της ζωντανής εργασίας του συστήματος και όχι μέρος της νεκρής εργασίας που εισήλθε στην παραγωγή υπό τη μορφή των αρχικών μέσων παραγωγής, ταυτόχρονα όμως εισέρχεται στην παραγωγή υπό τη μορφή μέσων παραγωγής και ως εκ τούτου υπό τη μορφή έμμεσης εργασίας.

Στην πέμπτη εργασία ο Σταμάτης εκθέτει σε κριτική τις απόψεις του Alan Freeman για το *simultaneist concept* και το *sequential approach*. Μεταξύ άλλων δείχνει ότι ούτε το *simultaneist concept* είναι μια θεώρηση όμοια με τη θεώρηση της γενικής ισορροπίας του Walras, ούτε το *sequential approach* μια δυναμική θεώρηση μη ισορροπίας. Δείχνει ότι και οι δύο μέθοδοι προσδιορίζουν τα ίδια ακριβώς μεγέθη, ήτοι τις τιμές παραγωγής και το ενιαίο-γενικό ποσοστό κέρδους για δεδομένο ενιαίο ωρομίσθιο. Ως εκ τούτου δε λαμβάνονται υπόψη οι επιπτώσεις που έχουν στις τιμές η προσφορά και η ζήτηση. Το μόνο που διακρίνει τις δύο μεθόδους είναι ότι η δεύτερη υπολογίζει τα μεγέθη της πρώτης με έμμεσο και προσεγγιστικό τρόπο.

Από την ανάπτυξη των επιμέρους εργασιών των εν λόγω βιβλίων προκύπτει ότι ο συγγραφέας τους προβαίνει στην ανάπτυξη της μαρξικής θεωρίας της αξίας, δείχνοντας ότι, σε αντίθεση με εκείνες τις απόψεις που ως επίκεντρο της μαρξικής θεωρίας καθιστούν το πρόβλημα του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές παραγωγής, το αληθές ζήτημα που αποτελεί τον πυρήνα

της μαρξικής θεωρίας είναι πώς οι ανομοιογενείς (δηλ. ιδιωτικές και συγκεκριμένες) εργασίες, που αποτελούν τη βάση της παραγωγής, μετασχηματίζονται διά της εγχρήματης ανταλλαγής στη μονοδιάστατη κοινωνική αφηρημένη εργασία. Αποδεικνύει επίσης ότι ο ισχυρισμός της νεορικαρδιανής θεωρίας, πως το κέρδος είναι θετικό επειδή το υπερπροϊόν είναι θετικό ή ημιθετικό, είναι εσφαλμένος. Ειδικότερα αποδεικνύει ότι το κέρδος ενδέχεται να είναι θετικό και σε περιπτώσεις που το υπερπροϊόν έχει και αρνητικές συνιστώσες. Δείχνει επίσης ότι η μαρξική θεωρία της αξίας δε θεμελιώνεται αυτοτελώς πάνω στα τεχνικά δεδομένα της παραγωγής, αλλά κυρίως στο ότι τα εμπορεύματα είναι προϊόντα εργασίας. Αναλύει

επίσης τη σημασία που έχουν στο μαρξικό πλαίσιο ανάλυσης οι τιμές παραγωγής και η ομοιογενής εργασία. Παράλληλα, τα βιβλία αυτά εκθέτουν τα γραμμικά συστήματα παραγωγής ως πλαίσιο ανάλυσης. Δύο σημαντικά ζητήματα που αναπτύσσονται κατά την έκθεση αυτή είναι ότι η συνήθης χρήση των γραμμικών συστημάτων παραγωγής αναπαριστά την οικονομία ως παραγωγή εμπορευμάτων μέσω εμπορευμάτων και τις τιμές που επικρατούν σε αυτή ως συγκλίνοσες στις τιμές παραγωγής. Ωστόσο ο Σταμάτης δείχνει ότι τα δεδομένα των πραγματικών οικονομιών είναι τέτοια που δε συμβιβάζονται με τέτοιου είδους θεωρήσεις.

Κώστας Γόγολος